

Радомир В. Поповић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
rpopovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 904(497.11)''00/03''
27-36:929''00/03''

Ранохришћански Светитељи на тлу источног Илирика

Сажетак: Што се тиче раног Хришћанства, подручје данашње Србије у античко време је, прилично истражено. То је древни Илирик који је у прва четири века хришћанске историје дао неколико знаменитих хришћанских Светитеља — углавном страдалника (Мученика) за хришћанску веру. Додуше, нема довољно писаних обавештења о Хришћанству уопште на нашим просторима, а поготову о хришћанским Мученицима, што не значи да их и није било. Зато, оскудне хришћанске писане изворе треба пажљиво ишчитавати и тумачити и евентуално их допуњавати материјалним археолошким налазима који понекад изненаде и саме истраживаче.

Кључне речи: рано Хришћанство, хришћански мученици, источни Илирик, житија мученика

Ретки су простори на Старом континенту на којима је могуће у непрекинутом трајању — континуитету пратити Хришћанство од његовог оснивања у првим вековима до почетка слободе хришћанске вере у Римском царству, почетком 4. века у доба Светог цара Константина Великог. Корени хришћанске вере на ширим просторима Балканског полуострва допиру до апостолског доба, односно до првог века хришћанске ере.¹ Апостол многобожаца, Св. Павле из Тарса, половином 1. века посетио је у два наврата крајњи југ и југоисток нашег континента о чему сведоче његове Посланице Солуњанима, Филипљанима, Коринћанима (градови — Филипи, Солун, Коринт).² Не мора да значи да Апостол Павле и његови ученици нису проповедали хришћанску веру и у градовима и областима које нису поменуте у наведеним Посланицама које су ушле у свештени кодекс књига *Новой Завети*. Усмено предање, које је касније и записивано, даје извесне податке

¹ Сумарни преглед ранохришћанске историје у првих пет векова на нашем тлу, видети: Р. Поповић, *Хришћанство на тлу источног Илирика пре досељења Словена*, друго допуњено издање, Београд 2004. Издање на француском језику: *La Christianisme sur le sol de l'Illyricum Oriental jusqu'à l'arrivée des Slaves*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1996.

² Свето Писмо, *Нови Завет Господа нашега Исуса Христа*, превод Комисије Светог архијерејског синода Српске православне Цркве, издање Библијског друштва Србије, Београд 2012, 316, 375 и 388; Р. Поповић, Поговор — поводом 1700. годишњице Миланског едикта (313–3013), 538–544.

о томе да су Павлови ученици, као на пример Тит, проповедали у римској провинцији Далмацији, да је Андроник (Рим 16,7) проповедао у области Паноније и тамо био први епископ. Додуше, обавештења о хришћанској Цркви су оскудна и када су у питању највећи урбани центри Римске империје: Антиохија, Рим, Јерусалим, Ефес, Александрија, Коринт, и тако даље. У прва три века хришћанске ере Хришћанство је забрањена вера, постоји и шири се илегално, па су и обавештења таква, оскудна и непотпуна, неповезана. Најранији хришћански писци и, посебно црквени историчари, не дају много података, или они пак нису сачувани.

Када су у питању најстарија писана обавештења о распрострањености Хришћанства и присуству Цркве, најстарије податке дају нам древни житијни текстови, односно житија ранохришћанских Светитеља, овога пута хришћанских Мученика за веру. Страдање за веру се најдуже памти, препричава, преписује, преноси. Култови Светих Мученика, поготово из прва три века, ширени су, уобличавани, допуњавани, трансформисани — једном речју, на неки начин трају до данас. Још је стари хришћански писац, по образовању правник, Тертулијан (крај 2. и почетак 3. века) записао реалну истину да је проливена крв хришћанских Мученика била „семе за нове хришћане“;³ односно најбољи пример потврде истинитости хришћанске вере. Хришћане прогоне — значи, хришћана има, и све их је више. Остварује се истина Јеванђеља да питоме овце побеђују вукове, и безазлени голубови надмудрују лукаве змије (Мт 10,16).

Када су конкретно у питању простори Балканског полуострва које и данас насељавају Срби и други народи, из ранохришћанске прошлости предање је сачувало трагове неколико Светитеља чији живот и култ је везан управо за ове просторе. Поменућемо само најважније и најраспрострањеније: Свети Флор и Лавр из Улпиане, Свети Еразмо Охридски, Свети Ермил и Стратоник из Сингидунума, Свети Иринеј из Сирмијума, као и други мање познати, али веома значајни ранохришћански Светитељи са овога тла.

Када је реч о епохи раног Хришћанства, треба поновити стару тезу црквених историчара да је Хришћанство вера градова, а то значи урбаних, градских средина у којима је Хришћанство најпре хватало дубље корене и одакле се постепено ширило у приградска, и сеоска, пасивнија подручја у којима се стара религија, многобоштво најдуже и задржало. У римским градовима, мањим и великим, организује се веома рано црквени живот: у граду столује епископ града који руководи целокупним црквеним животом града и околине. Када су били прогони хришћана, највише их је страдало управо у градовима. Први су на удару прогонитеља били управо епископи и остало свештенство. Зато најстарије ранохришћанске Светитеље

³ Тертулијан, *Апологија* 50, 13.

и Мученике управо треба тражити у грчко-римским градовима на нашим просторима као и међу свештеним лицима — епископима, свештеницима, ђаконима, обичним верницима. Наисус, Сирмијум, Сингидунум, Улпиана, Сисциа, Мурса, Цибале, Ремезиана, Виминациум, Скупи, и други градови на просторима Илирика веома рано су имали своју црквену организацију, своје епископе, свештенство, верујући народ.

Најстарији познати хришћански мученици у Илирику су Св. Флор и Лавр из Улпиане (данас место Липљан, код манастира Грачанице у Србији). Према тексту житија које има више верзија, Флор и Лавр су били браћа близанци.⁴ Из градића Византион (потоњи Константинопољ на Босфору) послани су у место Улпиана и као мајстори каменосечци одавде су отишли у место чије се име у житију не наводи, да тамо од камена саграде многобожачки храм. Град Улпиана се налази у римској провинцији Дарданија, чији је главни град био Скупи. Вероватно у планинском пределу ове провинције, где је био и каменолом, Флор и Лавр су као хришћани саградили поменути храм, али су га стављањем знака Крста и освештењем учинили хришћанским храмом на опште противљење свих Јелина (овде се мисли на нехришћане, многобошце). По казни, враћени су назад у Улпиану где их је као хришћане ислеђивао Ликона. Око три стотине хришћана је спаљено, а браћа близанци Флор и Лавр су живи бачени у кладенац-дунар, и тако су скончали као хришћански мученици. У истом житију које је коначно обликовано у 4. веку, каже се да је јавно поштовање и култ ових Мученика уследило у доба цара Костантина Великог. Помиње се извесни хришћанин Фока који је на чудесан начин дошао из африканског града Картагине и, уз помоћ свештеника Алексиоса из Солуна, открио место њиховог страдања.

Према археолошким истраживањима, у Липљану је откривена василика, вероватно посвећена њима у којој су чуване њихове мошти, које су крајем 6. или почетком 7. века пренете у Цариград. У селу Липљану је 1974. године саграђен нови храм посвећен управо овој двојници ранохришћанских Мученика који су пострадали у доба цара Адријана (117–138).

Свети Еразмо Охридски припада Мученицима са самог почетка 4. века који су били жртве прогона цара Диоклецијана (284–305) и његовог савладара Максимијана Херкула (286–305), који је владао у западном делу царства. Св. Еразмо је најпре живео у Антиохији,⁵ у Сирији, где се подвизавао

⁴ F. Halkin, Une passion inedit des saints Florus et Laurus (BGH 662 z), Jahrbuch der Osterreichischen byzantinistik 33, Wien 1983, 37–44. Српски превод Житија Флора и Лавра, видети, Р. Поповић, *Хришћанство на тлу источної Илирика пре досељења Словена*, 289–300, као и домаћу библиографију у Уводу.

⁵ Ватикански рукопис бр. 866 у новије време објавио је F. Halkin, *La Legende grecque de Saint Erasme*, *Analecta Bollandiana* 101(1983)5–17, одакле је учињен превод на савремени српски језик, Р. Поповић, *Исцо*, стр. 321–330, са увидом у литературу о археолошким истраживањима у Лихниду (Охрид).

и постао жртва прогона цара Диоклецијана. На чудесан начин се обрео у мирном граду *Лихниду* (антички назив за Охрид) на истоименом језеру. Овде је деловао као изразити мисионар — у Хришћанство је обратио неколико десетина хиљада нових верника, што је изазвало гнев цара Максимијана Херкула. Цар га је подвргао страховитим мучењима која је овај стрпљиво подносио. Житије се завршава приповедањем како је Еразмо отишао у јужну Италију, у област Кампанију, град Формиј, где је убрзо завршио свој живот. У Охриду је откопана ранохришћанска василика њему посвећена са остацима добро очуваних подних мозаика, са ваптистеријом или крстионицом која такође поседује мозаике — иконоичне представе које асоцирају на Свету тајну крштења.

Велики урбани центар на нашим просторима је град *Sirmium* (Сремска Митровица), у време Диоклецијанове тетрархије (четворовлашћа) једна од четири престонице Римског царства. Сирмијум је значајно хришћанско средиште, од почетка седиште хришћанских епископа. Из ранохришћанског доба позната су имена више епископа, свештеника, ђакона и обичних хришћана који су у овом граду или његовој непосредној околини пострадали као хришћани. Треба почети од првог по имену познатог епископа овог града, Светог Иринеја. Према његовом житију (празнује се 23. или, по некима, 27. марта по старом календару), био је жртва једног од три Диоклецијанова едикта против хришћана издатих у току 303–304. године. У Сирмијуму је током исте године пострадао велики број хришћана — свештеника, ђакона, обичних верника са својим младим епископом на челу. Јака и бројна хришћанска заједница у овом делу римске области Паноније била је узорна и пример за целу Панонију и остале области у овом делу Илирика. Иринејево житије⁶ је импресивно, а страдање је описано веома живим и реалним сценама. Испитује га и ислеђује управитељ Паноније Проб који је веома строг, придржава се буквално сваког слова Диоклецијанових закона против хришћана. Млади епископ Иринеј је непоклолебив у вери. Сви га моле да се одрекне Хришћанства: стари родитељи, деца, супруга, пријатељи. Ништа није помогло. На захтев Проба да се одрекне Господа Христа, он кратко одговара: „Радоваћу се ако ме будеш мучио, јер ћу и тада учествовати у мукама Господа мога, јер знам за Његову реч: *Ко се одрекне Мене њред људима, одрећи ћу се и Ја њега њред Оцем својим на небесима...*“ Епископ је изведен на обалу реке Саве (по неким истраживачима на мост реке Босут), посечен је мачем, а тело бачено у реку. У широј, латинској верзији житија Св. Иринеј је непосредно пред погубљење изговорио кратку молитву Господу Христу у којој се моли за себе и за целу Цркву (верни народ) у Сирмијуму. Дакле, моли се за своје вернике у Сирмијуму који, попут њега

⁶ Српски превод овог Житија је сачињен према: Т. Ruinart, *Acta Martyrum: Sincera*, Ratisbon 1854, 432–434. Одговарајућа библиографија — резултати археолошких и агиолошких истраживања, видети Р. Поповић, *Истио*, стр. 331, напомена 47 и даље.

страдају, а којима је он епископ. У најновије време (1972) на основу овог житија настала је *Служба* у част овог ранохришћанског мученика написана на старосрпском језику (састављач је прота Мирко Павловић).

На самом почетку 4. века Сирмијумска Црква је била добро организована и уређена; имала је целокупно црквено устројство попут добро организованих Цркава у великим метрополама Римског царства тога доба. Истовремено кад и његов епископ Иринеј, пострадао је у Сирмију и ђакон Димитрије. Старо црквено предање везује страдање Св. Димитрија управо за Сирмиј. Овде је настао култ Светитеља тако добро развијен и раширен да је и сам град када су прогони престали, по њему добио име Дмитровица (Митровица). Његов култ и поштовање је, услед неповољних околности у којима се нашао град Сирмиј, пренето у Тесалоники (Солун) у Тесалији. Вероватно се то догодило у време бурне сеобе народа на овим просторима, и у циљу спасавања Светих моштију. Тело Св. Димитрија је ради веће безбедности из Сирмија пренето у мирнији и безбеднији Солун, где се накнадно развио веома раширен култ овог ранохришћанског Светитеља (храм Св. Димитрија у Солуну). Првобитни храм овом Светитељу саграђен је у Сирмију око 412. године. Пошто су Хуни 441. г. опустошили Илирик, седиште области је из Сирмија пренето у Солун, а самим тим и поштовање овог Светитеља.

Има и мишљења у науци да је овде реч о два Светитеља⁷ са истим именом, Димитрије Сремски и Димитрије Солунски: први је био ђакон у Сирмију према најстаријој верзији житија, а други је био млади грађанин Солуна пореклом из угледне породице, који је пострадао за хришћанску веру у свом граду 26. октобра 304. године.⁸

Сирмиј је у време прогона Диоклецијана и Максимијана Херкула био место страдања свештеника Монтана и његове супруге Максиме. Они су побегли од прогона у оближњем Сингидунуму, склонили се у Сирмиј, али су овде мученички пострадали. Нема, нажалост, много писаних података о њиховом култу и поштовању, чак нема ни епитафа (надгробних натписа) о њима, али се само помињу у најстаријим мартирологијумима (Мученикостлови — збирке житија мученика за веру).

Распрострањенији култ је имала сирмијска мученица Анастасија, чије поштовање је било раширено у Цркви, и на Истоку и на Западу. Подаци о њеном животу такође су оскудни. Пострадала је у Сирмију у доба Диоклецијана (304), сахрањена је у врту познате сирмијске матроне Аполоније. На том месту је веома рано подигнут храм у њен спомен — мартириј, који

⁷ M. Vicker, *Sirmium or Thessaloniki? A critical examination of the St. Demetrius legend*, BZ (1974), 337–350. Р. Поповић, *Хришћанство на тилу источної Илирика*, 51–53.

⁸ Класична верзија Житија Светог Димитрија Солунског, видети, Ј. Поповић, *Житија Светих за октобар*, Београд 1977, 563–579. О великом утицају култа Св. Димитрија код јужнословенских народа, видети, Ф. Баршић, *Чуда Светиої Димитрија као историјски извор*, Београд 1953.

је био у великом поштовању у овом граду.⁹ Средином 5. века, због увек присутне опасности од некрштених варварских народа, овога пута Хуна, њене мошти су из Сирмија, у време цариградског патријарха Генадија Првог (458–471), пренете у Константинопољ и положене у храм Васкрсења.¹⁰ У доба источно-ромејског цара Никифора (807–809) део моштију Свете Анастасије пренет је из Константинопоља у град Јадер (Задар) о чему, век и по касније, сведочи византијски цар и историчар Константин Седми Порфирогенит¹¹ који даје и опис храма Св. Анастасије у Задру. Убрзо после тога је део њених моштију пренет у манастир Фулди у Немачкој. Њен култ је веома развијен и у Риму. Тако се догодило да је поштовање ове сирмијске Светитељке постало општехришћанско и општеприхваћено у целом хришћанском свету, чак развијеније него у граду њеног рођења и страдања и првобитног поштовања, Сирмијуму.

Међу исповедницима хришћанске вере у Сирмију значајно место заузима **Св. Синерот**. Сем писаног предања о њему сведоче и најновији археолошки налази на гробљу — некрополи Св. Синерота у античком Сирмију. Синерот¹² је пострадао са још 72 своја друга чија имена нам нису позната, односно сачувана, у доба цара Галерија (умро 311. г.). По занимању је био баштован. На месту страдања развио се његов култ у самом граду. Његово име је поменуто у неколико надгробних натписа са ове некрополе. Наиме, било је уобичајено да су хришћани волели да буду сахрањени у близини неког храма или у близини гроба неког хришћанског мученика. Тако је извесни угледни сирмијски грађанин Флавије Санкт био сахрањен у Сирмију поред или „уз блаженог Синерота мученика“ (ad Beatum Synerotim marturem).¹³ Такође, извесна жена Артемидора обезбедила је себи пре упокојења гроб „у дому Синерота“ (ad domum Synerotim).

За древни Сирмиј, међутим, интересантнији је култ **Четворице овенчаних** (Quattour coronati). Већ у самом називу реч је о Мученицима који су овенчани страдањем у Панонији у доба цара Диоклецијана. По занимању су били каменоресци и радили су у каменолому негде у Панонији, вероватно на Фрушкој гори (Alma mons). Према житију,¹⁴ они су 8. новембра ба-

⁹ А. Hitreh, Starokrscansko grobiste Sv. Sinerote u Sirmiju, *Ephemeris Salonitana*, Zadar 1894, 5–10.

¹⁰ И. Николајевић, „Martyre Anastasia: u Fulda“, *Зборник Филозофској факултету у Београду*, 14–1 (1979), 44.

¹¹ *Византијски извори за историју народа Југославије* 2, Београд 1959, 24.

¹² Синтетички приказ Сирмијумских мученика, видети, Р. Поповић, *Истио*, стр. 55–56, посебно о богатим ранохришћанским археолошким налазима.

¹³ J. Brunsmid, Kameni spomenici hrvatskog muzeja u Zagrebu, *Vesnik hrvatskog arheoloskog društva X*, Zagreb 1909, br. 393, 187–189.

¹⁴ Н. Delehaye, Le culte des Quatre Courones a Rome, *Analecta Bollandiana* 32 (1913), 63–67. Н. Вулић, *Фрушкогорски мученици*, Сремски Карловци 1931; Исти, *Passio sanctorum 4 coronatorum*, Глас СКА 160 (1934), 1–22; П. Мијовић, Сирмијумски скулптори и каменоресци, *Стиринар* 17 (1966), 53–59.

чени у реку, а након 42 дана хришћанин по имену Нестор пронашао је њихова тела и сахранио у близини своје куће, што је, када је реч о убикацији, непознато место. Царске палате и друге грађевине у Сирмију грађене су од чврстог материјала, камена који је експлоатисан у каменолому, вероватно у оближњој Фрушкој гори. Помиње се црвенкасти (порфирни) мермер што су потврдила и археолошка истраживања, а вађен је на месту Црвени чот на Фрушкој гори. У житију Св. Четворице помиње се више стотина радника у каменолому од којих су многи били хришћани, јер је једна од казни којима су хришћани кажњавани била и прогонство и рад у рудницима, каменоломима, итд. Имена поменуте Четворице, су: Клаудије, Кастор, Симпронијан и Никострат. Били су потајни хришћани и као способни клесари одбили су цару да направе кип — статуу бога Сунца и Ескулапа, бога здравља. Као хришћане ислеђивао их је трибун Лампадије. Пошто су били неумољиви и непоколебиви у хришћанској вери, стављени су у оловне сандуке и бачени у реку. Видећи њихову чврсту веру, у току ислеђивања, придружио им се као хришћанин њихов друг Симплиције, који је такође пострадао.

Из житијног текста ове *Свете Четворице Овечаних* није увек лако извући егзактне историјске чињенице. Није тачно познато где је био поменути каменолом у којем су они радили, није такође познато где су пострадали и где су сахрањена њихова тела. Само знамо за култ који је присутан у Сирмију, али исто тако и на Западу, посебно у Аквилеји (данас место Градо у северној Италији у близини Трста) у Риму. Чак се њихов култ, као и сами текст њиховог житија, по много чему преклапа са култом и житијем друге четворице мученика који су особито поштовани на Западу у Риму: Севера, Северијана, Карпофора и Викторина. Без обзира на све недоумице и недоречености које постоје у науци, сигурно је да је постојбина култа *Св. Четворице Овечаних Каменорезаца* римска провинција Панонија, њен град Сирмиј. Захваљујући стицају разних околности, култ се, не само њихов, брзо ширио и на Исток и на Запад са немирних балканских простора који су често били изложени сеобама, ратовима, немирима, променама политичких и државних граница, рекли бисмо, све до данас.

Када је реч о ранохришћанским светитељима који су углавном страдалници-мученици за веру са простора источног Илирика, треба рећи да нам ни изблиза нису позната имена свих Мученика. Писана житија, углавном поткрепљена археолошким налазима, епитафима (надгробним натписима, на грчком или чешће на латинском, језику) то најбоље потврђују. Зачеци култова су с краја 3. и почетка 4. века. Наравно, треба увек имати у виду, када је реч о житијним текстовима као историјском извору, да они нису увек најпоузданији, али исто тако, у недостатку других извора, они су и те како важни — макар нас обавештавају о распрострањености култа.

Сем побројаних имена ранохришћанских Светитеља са ових простора, у изворима има извесних назнака и о по имену непознатих Светитеља који

су поштовани у раној Цркви на овим просторима. Тако, има више индиција да је град Наисус (Ниш) имао своје хришћанске Мученике чија имена нису позната. Наиме, средином 5. века, тачније 448. године, источноромејски дипломата и писац Приск, као изасланик цара Теодосија Другог Млађег (408–450), прошао је овим градом, седам година након његовог разарања од стране Хуна (441), око 448. године. У још увек разореном граду Приск у рушевинама храмова (значи, било их је више) помиње болесне људе који су ту боравили. Претпоставља се да је реч о порушеним храмовима локалних хришћанских Мученика који су били у народу у великом поштовању и потврда тога да су болесници долазили ту ради исцељења и оздрављења. Источноромејски дипломата је записао: „...нађосмо ѓрад сасвим ојустїео, ѓошїїо је до шемеља био ѓорушен од неїријатїеља. У рушевинама храмова били су неки људи који су се ѓу задржали збої болесїи. Преноћили смо на чисїїини, мало ѓодаље од реке, ѓошїїо је сав обалски ѓросїїор био ѓокривен косїїима оних шїїо су у борби ѓоїинули“.¹⁵

Међу градовима на Истоку који су имали мошти Мученика, Виктриције Руански помиње и град Ниш, напоредо са Константинопољем, Антиохијом, Солуном, Римом. Не знамо, додуше, као што је већ речено, о којим Светитељима је управо реч. Иначе, Ниш је кроз читав четврти век имао угледне епископе, попут Киријака, Гауденција, Боноса, који су дали велики допринос у сузбијању Аријеве јереси у Илирику. Кроз овај град је прошао и Свети Атанасије Александријски Велики (+373), 343 и 344. године, поводом боравка на сабору у Сардики (Средец — Софија у Бугарској) 343. године. Свети Атанасије је један од највећих хришћанских богослова, не само 4. века, и у својим делима помиње многе епископе аријанце или полуаријанце из области Илирика са којима се спорио. Треба само споменути познате аријанске епископе: *Урсакије* из Сингидунума (Singidunum) (Београд), *Валениј* из Мурсе (Осијек, Mursa), *Фоштин* из Сирмија (Сремска Митровица — помиње га Блажени Јероним, О **знаменитим мужевима** /De viris illustribus, 107, Photinus Sirmii episcopus, и његов спис **Против многобожаца** /Contra Gentes/), који су својим деловањем и блискошћу са царем Констанцијем Другим (337–361) знатно продужили опстанак и трајање Аријеве јереси, иако је она била осуђена на Првом васељенском сабору у Никеји (325).

Погранични град Сингидунум у римској провинцији Мезији имао је значајну улогу и као војно утврђење, а и као управно средиште. Што се тиче хришћанске прошлости овог града, прве писане трагове имамо опет из доба владавине цара Диоклецијана с почетка 4. века и његових оштрих прогона хришћана у Панонији и Подунављу. Први по имену познати хришћански Мученик из Сингидунума јесте **Ѓакон Фортунат**, који је постао

¹⁵ Византїїјски извори за истїорију народа Јуїославије 1, 13; Л. Мирковић, Старохришћанска гробница у Нишу, *Стїаринар* 5–6 (1954–1955), Београд 1956, 67.

жртва првог Диоклецијановог едикта против хришћана у рано пролеће 303. године. Помиње се као Мученик и хришћанин **Донат** из истог времена. Сама чињеница да Сингидунум има ђакона, намеће мисао да је град морао имати и свог епископа, што се само по себи подразумева, али име епископа остало нам је непознато. Први по имену познати епископ Сингидунума јесте *Урсакије* (+око 371).¹⁶ Он је, нажалост, био аријанац и истакао се све време своје дуге епископске службе као бранилац Аријеве јереси, не само у Илирику. Видимо га да је присутан на једном црквеном сабору у Тиру (Феникија) 335. године, проаријанском сабору на којем је било суђено Светом Атанасију Великом Александријском и на којем суђењу је учествовао и Урсакије из Београда. Он је чак био у шесточлавној саборској комисији која је имала задатак да оде у Александрију и на лицу места испита наводне преступе Св. Атанасија Великог. Али, треба имати у виду да постојање епископске катедре у Сингидунуму није почело са аријанцима; аријанство је и овде било само дужа епизода која је крајем 4. века ишчезла.

Оно што је карактеристично за Сингидунум у 4. веку јесу догађаји у Римском царству који су уследили после издавања Миланског едикта (фебруар 313). Некако у годинама које су уследиле, убрзо је дошло до сукоба двојице владара Константина и његовог савладара и зета Ликинија¹⁷ под чијом влашћу је био Исток, укључујући и Илирик. Управо тих година Сингидунум је дао две жртве за хришћанску веру, **ђакона Ермила и војника Стратоника** (празнују се 13/26. јануара, а спомен је 1/14. јуна).¹⁸ Није лако утврдити тачну годину њиховог страдања. Узима се да је то 314. или 315. и 316. година. Такође је проблематично питање и самог места страдања. Према житију, били су живи стављени у ковчег и бачени у Дунав. Вода их је избацила на 18 миља или стадија низводно, где су сахрањени. Да ли је то данашње село Вишњица код Београда (*Castrum Octavum*) или село Брестовик код Гроцке (*Aureus Mons*) према Смедереву, још увек није до краја разрешено питање у науци. На месту њиховог погребња саграђен је храм-мартир у који су положене њихове мошти. Култ ове двојице Светих Мученика био је веома развијен; чак у Цариграду постоји храм њима посвећен. Према њиховом житију, лично их је ислеђивао Ликиније у Сингидунуму. Најпре је мучењу подвргнут ђакон Ермил, кога су утамничили. У затвору му се придружио чувар затвора, Стратоник. Тако су заједно скончали живот као непоколебиви исповедници хришћанске вере. Наравно, овде се нећемо задржавати на самом карактеру сукоба

¹⁶ Р. Поповић, *Хришћанство на тлу источној Илирика пре досељења Словена*, Београд 2004, 111–113.

¹⁷ Р. Поповић, *Константин и Ликиније — савладари и противници /рад је у штампи/*.

¹⁸ Р. Поповић, П. Миодраг, *Београдски мученици Ермил и Стратоник и Прејодобни Јустин Белијски — Житија и Службе*, Београд 2013.

Константина и Лиқинија, нити о апсолутној веродостојности житијног текста који је касније дотериван и стилизован. У новије време покушава се са обновом њиховог култа управо у Београду. Један од параклиса у новом храму Светог Саве на Врачару у Београду посвећен је, благословом Патријарха Павла (+2009) Светим првомученицима београдским Ермилу и Стратонику. У храму Сабора Срба Светитеља у београдском насељу Карабурма, у десној певници, осликани су Св. Ермил и Стратоник. *Житија и Службу* ових Светитеља, покровитеља престоног града, приредили су Радомир Поповић и Предраг Миодраг.

Треба исто тако рећи да нема, а самим тим није ни познато, да ли је у раној Цркви са ових простора било хришћанских писаца и богослова. О хришћанским писцима из области Илирика у прва три века не може се говорити. Већ у 4. веку, са стицањем хришћанске слободе, а посебно везано за црквено-догматске спорове око Аријеве јереси, има извесних помена о појединим епископима из ових крајева који су се, нажалост, истакли као аријанци. Већ је поменут *Фотин Сирмијски*, о којем црквени писци и историчари Јероним,¹⁹ Ермије Созомен, Сократ Схоластик, Теодорит Кирски (сви из прве половине 5. века) говоре да је био јеретик и да су познати његови јеретички списи, који су, наравно, са победом Православља уништани. На овим просторима су привремено боравили и папа Јулије (337–352) и папа Ливерије (352–366), који су узимали активно учешће у познатим про-аријанским саборима у Сирмију 351, 357 и 358. године. Од поменутих сабора само су сачувана Исповедања вере, краћа по обиму, као покушај приближавања Никејској ортодоксији (325 г.).

Једини велики хришћански писац о којем се више зна са ових простора јесте **Свети Никита Ремезијански** епископ (+ око 420).²⁰ О њему знамо као писцу и хришћанском мисионару који је деловао у другој половини 4. и почетком 5. века. Епископ древног града Ремезиане (данас Бела Паланка) истакао се као проповедник и мисионар који је хришћанској вери приводио још некрштена племена и народе на подручју провинције Дакије на десној страни Дунава, а то је Средоземна Дакија: Готи, Беси, Дачани, Скити, Хуни. Његови сачувани списи, а пише на латинском језику, одражавају време и прилике у којима је живео: последице Аријеве јереси и јереси духоборства, против чијих остатака се борио. Имао је контакте са неким епископима на Западу с којима је одржавао преписку и које је посећивао (епископ Павлин /+ 431/ из италијанског града Нола, који је у својој поезији овековечио

¹⁹ Блажени Јероним, *De viris illustribus* 107. Јероним изричито помиње јеретичког писца Фотина, епископа из Сирмијума.

²⁰ У новије време о Светом Никити Ремезијанском (Бела Паланка код Ниша) и код нас је писано. Наиме, преведена су његова најважнија богословска дела: Сабрана дела, књ. 1, Београд 2007, као и Зборник радова са научног скупа, Свети Никита Ремезијански. Зборник са научног скупа одржаног у Белој Паланци 27. маја 2006. године, Ниш 2007.

свог пријатеља Никиту). Песнички обдарен, вероватно је творац познате химне *Тебе Боја хвалимо* (Te Deum Laudamus), химне благодарности Богу написане у духу псаламске молитвене поезије. Ова химна је и данас у богослужбеној употреби у Цркви, како на Истоку тако и на Западу, а због своје песничке лепоте преведена је и на многе језике. Сматра се да је Свети Никита оснивач неколико манастира у овој области где су се подвизавали монаси и монахиње.

Закључак

Простори источног Илирика нису сасвим „непозната земља“ (*terra incognita*) када је реч о ранохришћанским Светитељима на овим просторима. Овде су саопштени примери познатих Светитеља, који нису само локалног, већ универзалног, општехришћанског карактера. Оно што је карактеристика не само ових простора у ранохришћанско доба јесте да је епоха прогона Хришћанства оставила дубоке и трајне трагове, који су живели у дубокој свести Цркве и хришћана све до најновијих времена. Ако се позивамо на древно присуство Хришћанства на нашим просторима, почећемо управо од хришћанских Мученика-страдалника за веру какви су били, видели смо Св. Флор и Лавр из древне Улпијане, Свети Еразмо из Лихнида (Охрид), Св. Иринеј из Сирмија, Св. Димитрије, Св. Четворица Овенчаних и Св. Анастасија из истог града, Св. Ермил и Стратоник из Сингидунума, и редак пример ранохришћанског писца са ових простора — Св. Никита Ремезијански (Бела Паланка). Проћи ће неколико векова, до коначног Крштења јужнословенских народа (Срби, Бугари, Хрвати), када ће се појављивати новопројављени Светитељи попут Св. Кирила и Методија, Св. Климента, Св. Наума, Св. Јована Рилског, Св. Јована Владимира и других, али то је већ поодмакли средњи век.

Одабрана библиографија

- Византијски извори за историју народа Југославије 1, Београд 1955.
 Византијски извори за историју народа Југославије 2, Београд 1959.
 Ј. Поповић, *Жиција свейих за окшодар*, Београд 1977, 563–579.
Београдски мученици Ермил и Сирајиник; Прејодобни Јустин Белијски — Жичија и Служба, прир. Р. Поповић и П. Миодраг, Београд 2013.
Slikarstvo Viminacijuma, urednik M. Korac, Beograd 2007.
 Р. Поповић, *Хришћанство на тилу источној Илирика пре досељења Словена*, Београд 2004. Француски превод, *La Christianisme sur le sol de l'Illyricum Oriental jusqu'à l'arrivée des Slaves*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1996.
 М. Милин, *Зачеци култова ранохришћанских мученика на тлу Србије*, Лицеум 5, Крагујевац 2000, 9–24.

- Р. Поповић, Свети Флор и Лавр мученици из Улпиане, *Бојословље* 1–2(1990), 99–107.
- F. Halkin, Une passion inedit des saints Florus et Laurus (BGH 662 z), *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 33, Wien 1983.
- Acta Sanctorum*, die Augusti III, Anverpiae 1737, 520–522.
- Eusebius Hieronimus Stridonensis, *De viris illustribus*, J. P. Migne, PL 23, 698–739, Paris 1883. Српски превод, Р. Пилиповић, *Теолошки њојлеги* 3 (2011), 3–35.
- F. Halkin, *La Legende grecque de Saint Erasme*, *Analecta Bollandiana* 101(1983)5–17.
- Р. Поповић, Свети Ерасмо Охридски, *Бојословље* 1–2(1992), 35–45.
- V. Malenko, Nouvelles decouvertes dans la localite Sv. Erasmo, *Archeologia jugoslavica* 15 (1974), 45–51.
- F. Halkin, *Trois textes grecs inedits sur les saints Hermile et Stratonice martyres a Singidunum* (Belgrade), 89 (1971), 10–20.
- H. Delehaye, Le culte des Quatre Courones a Rome, *Analecta Bollandiana* 32 (1913).
- M. Vicker, Sirmium or Thessaloniki? A critical examination of the St. Demetrius legend, *BZ* (1974), 337–350.
- J. Brunsmid, Kameni spomenici Hrvatskog muzeja u Zagrebu, *Vesnik Hrvatskog arheoloskog drustva* X, Zagreb 1909, br. 393, 187–189.
- Hitreh, Starokršћansko grobište Sv. Sinerote u Sirmiju, *Ephemeris Salonitana*, Zadar 1894, 5–10.
- В. Битракова-Грозданова, *Старохришћјански сјоменици во Охридско*, Охрид 1975.
- Ф. Баришић, *Чуда Светјој Димјирија Солунској као истјоријски извор*, Београд 1953.
- Р. Поповић, Београдски мученици Ермил и Стратоник, *Бојословље* 1–2(1991)73–80.
- Д. Богдановић, *Ликови Светици*, Београд 1991.
- М. Јанковић, Сингидунумски мартири Ермил и Стратоник, слава Музеја града Београда, *Годишњак града Београда* XLIX — L 2002–2003, 11–27.
- V. Latisev, *Minologii anonumti byzantini saeculi X*, Leipzig 1970.
- Прота Мирко Павловић, *Служба Свјјјојому Свјјјиченомученику Иринеју, ејискоју Сремском*, Београд 1972.
- Л. Мирковић, Свети свештеномученик Иринеј епископ Сирмијски, *Брајисјиво* 7 (1931).
- П. Петровић, *Ниш у анјјичко доба*, Ниш 1976.
- Д. Глумац, *Свети Иринеј Сремски*, Београд 1933.
- Р. Поповић, Страдање Светог Иринеја Сремског, *Срјски Сион* 2, Сремска Митровица 1994, 19–24.
- П. Мијовић, Сирмијумски мученици и каменоресци, *Стјаринар* 17(1966)53–59.
- Н. Вулић, *Фрушкогорски мученици*, Сремски Карловци 1931.
- Исти, *Passio sanctorum 4 coronatorum*, *Глас СКА* 160(1934)1–22.
- J. Guyon, Les quatre couronnees et l'histoire de leur culte des origins au milieu du Xe siecle, *MEFRA* 87, Rome 1978, 505–561.
- Свети Никита Ремезијански, *Сабрана дела*, књ. 1, Београд 2007.
- Свети Никита Ремезијански* — Зборник са научног скупа одржаног у Белој Паланци 27. маја 2006. године, Ниш 2007.

Early Christian Saints in Eastern Iliric

Abstract: Territory of nowadays Serbia was quite examined regarding early Christianity in classical antiquity. There was region of ancient Iliric. During the first four century of Christian history were several famous Saints — mostly martyred for the Christian faith. On the other hand it is true that there are not many written references to Christian in the Western Balkans, especially not to the Christian Martyrs. Clearly, it does not mean that there were no Martyrs at a time. Due to scarce Christian written sources available to us today, they should be carefully read, interpreted and even provided with material archeological findings which could surprise the researchers from time to time.

Key words: Early Christianity, Christian Martyrs, Eastern Iliric, hagiographies of Martyrs.